

اخلاق در انتشار نتایج پژوهش

چکیده

هدف این پژوهش بررسی اخلاق غیرحرفه‌ای و مسائل آن در فرایند انتشار نتایج پژوهش و نحوه مقابله با آنهاست که با استفاده از روش کتابخانه‌ای انجام شده است. این مقاله، مقوله‌های اصلی مرتبط با اخلاق انتشار در نتایج پژوهش را، از زمان ارسال دستنوشته برای مجله تا زمان انتشار؛ شامل وظایف نشریه علمی، سردبیر، داوران، و چگونگی نوشتن اسامی آنها در مقالات مطرح می‌کند. علاوه بر این، مباحث مرتبط با اخلاق غیرحرفه‌ای شامل سرقت علمی، انتشار دوباره، تضاد علایق، و مانند آن را مورد بحث قرار داده است. مقاله، در هریک از این موضوعات می‌کوشد تعریف، فرایند کار، وظایف هریک از اعضا در قبال مسائل اخلاقی، شناخت اخلاق غیرحرفه‌ای، و نحوه مواجهه با آنها را بررسی و تبیین کند. تدوین پیش‌نویس اخلاق انتشار جهت تمام سازمان‌ها و مؤسساتی که دست‌اندرکار امور پژوهشی هستند، پیشنهاد پژوهش حاضر است.

کلیدواژه‌ها

اخلاق انتشار، نشریه علمی، تضاد علایق، جعل، اخلاق غیرحرفه‌ای

اخلاق در انتشار نتایج پژوهش

رضا کریمی^۱

دریافت: ۱۳۸۸/۴/۳۰ پذیرش: ۱۳۸۸/۱۰/۲۱

مقدمه

امروزه، پژوهش، ابزاری اساسی برای پیشرفت دانش و توسعه علمی هر کشوری است. پژوهش‌ها همواره بر تحقیقات علمی قبل از خود استوارند. بنابراین، لازمه انجام تحقیقات مناسب و کارآمد، در اختیار گذاشتن اطلاعات درست و به‌موقع به افراد است. بخش‌هایی فرایند تحقیقات، انتشار آنها به شکل مقالات علمی معتبر است که در ایران، این نشریات با عنوان‌های علمی - پژوهشی، علمی - ترویجی، علمی - تخصصی، و مانند آن منتشر می‌شوند.

پژوهش معتبر، زمانی به سرانجام می‌رسد که محقق طی آموزش‌های دقیقی که می‌بیند، فرایند نوشتن و تحقیق را به خوبی فرا گرفته باشد، دانش کافی درباره آنچه که می‌خواهد بنویسد داشته باشد و از قواعد کلی انتشار آگاهی داشته باشد؛ اگرچه در این راه ممکن است با چالش‌های اخلاقی فراوانی مواجه شود.

این مقاله به ملاحظات اخلاقی که در زمان نشر و انتشار منابع توسط کسانی که در فرایند نشر دخیل هستند، اعم از نشریه علمی، نویسندگان، سردبیر، داوران، رابطه این افراد با همدیگر، و چالش‌های احتمالی، می‌پردازد. رفتارهای غیرحرفه‌ای دیگری را نیز که در فرایند نوشتن رخ می‌دهد، از قبیل تضاد علایق، سرقت علمی، و انتشار دوباره به بحث می‌کشد.

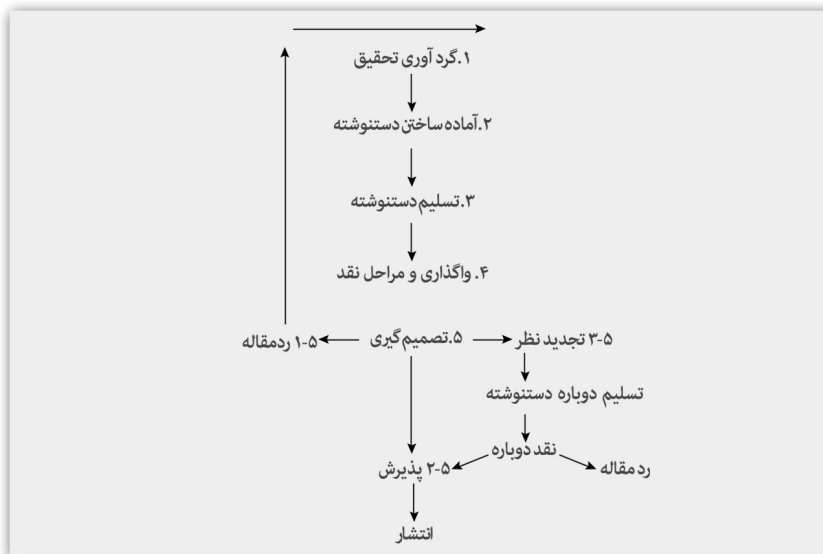
۱. عضو هیئت علمی دانشگاه قم
karimi@qom.ac.ir

نشریه علمی

آثار علمی، از مرحله دستنوشته توسط نویسنده تا مرحله انتشار آن توسط مجله، فرایندی طی می‌کند که در آن افراد مختلفی درگیر هستند، مانند نویسنده، سردبیر، اعضای هیئت تحریریه، و داوران. مهم‌ترین مسئله‌ای که باید در این فرایند مدنظر قرار گیرد، حفاظت و نگهداری اطلاعات به صورت صحیح است، به طوری که به اطلاعات خدشه‌ای وارد نشود. بنابراین، سردبیر مجله باید در فرایند انتشار و انتخاب کسانی که این وظایف مهم را برعهده دارند، بسیار دقت کند. با این کار می‌توان به شیوه‌ای مؤثر از درستی اطلاعات محافظت کرد.

در نشریات مرسوم است که سردبیر، مقاله نویسنده را به دو یا سه داوری که در آن حوزه تخصص موضوعی دارند، ارسال می‌کند. داوران، بعد از بررسی جامع محتوای مقاله، نظر خودشان را جهت رد یا پذیرش مقاله به سردبیر اعلام می‌کنند. از این پس، چند حالت پیش می‌آید: الف) مقاله رد می‌شود؛ ب) مقاله تأیید می‌شود و چاپ می‌شود؛ و ج) مقاله نیاز به اصلاح دارد، به نویسنده برگردانده می‌شود، بعد از اصلاحات توسط نویسنده، دوباره نزد داور فرستاده می‌شود. اگر اصلاحات اعمال شوند، جهت چاپ ارسال می‌شود. در حالت الف جهت حمایت از ایده اصلی و اصلاح و تکمیل آن و همچنین تشویق نویسنده، سردبیر یا داوران نکات لازم را جهت نوشتن مقاله به صورت صحیح‌تر و بهتر در اختیار او قرار می‌دهند.

نمودار فرایند انتشار و نقد هر دستنوشته می‌تواند به شکل زیر باشد (استنک ۲، ۲۰۰۳).

شکل ۱

نمودار فرایند نگارش
تا انتشار

2. Steneck

۱. نویسندگان

واژه نویسنده‌گی در فرهنگ دهخدا ذیل واژه «تصنیف» به این صورت آمده است: گونه‌گونه ساختن چیزی را و جدا کردن بعضی آن را از بعضی و تمیز دادن و یا کتابی از خود نوشتن (دهخدا، [بی تا]).

تألیف می‌تواند نقش مهمی در همکاری اعضا برای ایجاد اثر داشته باشد. اما ممکن است تنش‌هایی نیز رخ دهد که سبب جلوگیری از کارهای علمی مفید بعدی شود. برای پیشگیری از این پدیده بجاست که سهم هر یک از نویسندگان مقالات به ترتیب مسئولیتشان مشخص شود. معاونت پژوهشی وزارت بهداشت الگوی زیر را برای نوشتن شرح مسئولیت‌ها پیشنهاد کرده است (کبیری، [بی تا]). این الگو یا به ترتیب الفبایی است که اسامی نویسندگان مقاله به ترتیب الفبا آورده می‌شود. یا به ترتیب نقشی که در شکل ۲ آمده است.

نویسندگان به ترتیب نقش	شرح مسئولیت
نویسنده اول	مسئولیت اصلی جمع آوری و آنالیز داده‌ها و ویراستار اول مقاله
نویسنده آخر	محقق صاحب نام، مسئول کلی مطالعه
نویسندگان میانی	به ترتیب اهمیت نقش

شکل ۲

ترتیب نوشتن نویسندگان
به ترتیب نقش

هر نویسنده باید به صورت مستقیم، مسئولیت کیفیت، صحت، و اخلاق اثرش را برعهده گیرد و جوابگوی پرسش‌های احتمالی در هر کدام از بخش‌های مقاله باشد. نویسنده باید از نام تمامی اشخاص و سازمان‌هایی که از او حمایت مالی و معنوی کرده‌اند، در قسمت سپاسگزاری یاد کند.

در هیچ اثری، نویسنده افتخاری وجود ندارد؛ یعنی وقتی از کسی به عنوان پدیدآور یاد می‌شود، باید حتماً سهمی در نوشتن داشته باشد، سهمی که قابل واگذاری نیست. به علاوه، هر کس به نسبت سهم خود در مقاله، باید مسئولیت محتوای آن را نیز برعهده گیرد. یک نفر نیز باید مسئولیت محتوای کلی اثر را برعهده گیرد.

بر اساس قوانین جمهوری اسلامی ایران، به کسی که اثری را از طریق دانش یا هنر و یا ابتکار ایجاد کرده است «پدیدآورنده» و به آن چیزی که به واسطه فعالیت و ابتکار و خلاقیت شخص پدیدآورنده به وجود آمده است «اثر» اطلاق می‌شود. اثری که با همکاری

دو یا چند پدیدآورنده به وجود آمده باشد و کار یکایک آنان جدا و متمایز از یکدیگر نباشد «اثر مشترک» نامیده می‌شود. مطابق مقررات ایران، حقوق شخص پدیدآورنده، که به هر شکلی در ایجاد و خلق یک اثر دخالت داشته باشد، بدون در نظر گرفتن سلیقه و روشی که وی در ابداع و ایجاد آن اثر پیش گرفته، مورد حمایت قانون خواهد بود (رکنی دزفولی، ۱۳۸۵، ص ۵۸).

در خارج از ایران، کمیته بین‌المللی ویراستاران مجله پزشکی (آی.سی.ام.جی.ای.)^۳ (۲۰۰۹) رهنمودهای زیر را برای نویسنده تعریف می‌کند و هر نویسنده باید این سه شرط را داشته باشد: (۱) داشتن سهم اساسی در مفهوم و طراحی یا گردآوری داده‌ها یا تجزیه و تحلیل و تفسیر داده‌ها، (۲) طراحی ساختار مقاله یا توان تجدیدنظر انتقادی در محتوای اثر، و (۳) تصویب نهایی نسخه که جهت انتشار فرستاده می‌شود.

اما این نکته شایان ذکر است که قانون، به طور مطلق، از تمام اثرهای ایجاد شده حمایت نمی‌کند، بلکه اثری مورد حمایت قانون خواهد بود که اولاً، برای نخستین بار در ایران چاپ یا پخش یا اجرا شده باشد و پیش‌تر هیچ یک از این موارد در کشورهای دیگر نیز انجام نشده باشد. ثانیاً، نوع آن اثر صریحاً در قانون ذکر شده باشد (بندرچی، ۱۳۶۳، ص ۴۲).

۲. سردبیر

سردبیر هر مجله‌ای مسئولیت‌های زیادی دارد. از جمله: سیاست‌گذاری‌های کلی جهت پذیرش یا رد مقالات و سیاست‌گذاری‌های فرایند نشر و نحوه ارزیابی دستنوشته‌های نویسندگان. سردبیر، هم در قبال خوانندگان جهت ارائه اطلاعات درست و جامع مسئولیت دارد و هم در برابر نویسندگان در زمینه درستی و اطمینان فرایند ارزیابی و حفظ حرمت آنها در مواردی که احتمالاً از جانب داوران مطرح می‌شود.

سردبیر باید نسبت به بهبود کیفیت دستنوشته‌های پذیرفته شده اقدام کند و همیشه آماده باشد تا با مواردی همچون اشتباهات، سرقت‌های علمی، تضاد علایق، و انتشار دوباره مقابله کند (یوتیگر^۴، ۲۰۰۱).

سردبیر، مسئول سیاست‌های ویرایشی نشریه و اجراکننده تصمیمات اعضای هیئت تحریریه است. او ترسیم افق آینده نشریه را برعهده دارد. همیشه باید بین علاقه تمامی اعضای درگیر در انتشار مقالات علمی اعم از نویسندگان، اعضای هیئت تحریریه، بازیاب‌ها، و رسانه‌ها توازن برقرار کند. او همیشه به بهبود ویرایش آثار و کیفیت مجله، یعنی به اجرای استانداردهای بهتر تحقیقات کمک می‌کند (کمیته ان.ای.اچ. جهت اخلاق و رفتار علمی^۵، ۱۹۹۷).

3. International Committee of Medical Journal Editors (ICMJE)

4. Utiger

5. NIH Committee on scientific conduct and ethics

سردبیر نه تنها پاسخگوی مسائل علمی نشریه خود می‌باشد، بلکه باید مسئول استانداردهای اخلاقی در تمام مراحل فرایند انتشار نیز باشد. وظایف سردبیر به‌طور خلاصه در زیر آمده است.

۱. نزدیکی و ارتباط با نویسندگان حوزه موضوعی مجله،
  ۲. پذیرش و ارزیابی مقاله‌های ارسالی نویسندگان،
  ۳. داوری مقاله‌های ارسالی و ارتباط با داوران و گرفتن نظر آنها، و
  ۴. تصمیم‌گیری جهت رد یا قبول مقاله جهت انتشار.
- سردبیر باید مسئولیت پدید آوردن مقالات چندنویسنده‌ای، نحوه همکاری آنها در نوشتن مقاله و سهم هر کدام از آنها را به روشنی مشخص کند (هات^۶، ۱۹۸۶).
به محض اینکه مقاله توسط مجله دریافت شد، سردبیر باید این موارد را از نویسنده بخواهد:

۱. اعطای حق چاپ مقاله به مجله،
۲. اعلام تعارض منافع احتمالی، و
۳. اعلام صریح مؤلفان مبنی بر صحت و اصالت مقاله و اینکه مقاله از نوشتار دیگری کپی‌برداری نشده، در مجله دیگری چاپ نشده و یا برای چاپ ارسال نشده (و نخواهد شد).

این اقدامات علاوه بر آگاهی دادن به نویسندگان، می‌تواند راه را برای اقدامات قانونی احتمالی باز نماید (اسمیت^۷، ۱۹۹۸).

هر مقاله دریافت شده توسط مجله باید شماره شناسایی و تاریخ‌های مهم از قبیل تاریخ دریافت، تاریخ داوری، تاریخ پذیرش یا رد، و تاریخ انتشار داشته باشد. زمانی که مقاله به دست سردبیر می‌رسد، سردبیر پس از بررسی ملاک‌های دریافت مقاله باید به نویسنده مقاله اعلام وصول کند و تاریخ‌های تقریبی داوری و فرستادن مقاله به مجله را به نویسنده متذکر شود.

فرایند نشر مقالات علمی بسیار پیچیده است و ممکن است در مسیر با پیچ‌وخم‌های زیادی مواجه شود. البته نویسندگان هم می‌توانند سیاست‌های جدیدی برای سردبیر مجله‌ها پیشنهاد دهند. که این خود می‌تواند سرآغازی برای تغییر فرایند انتشار مقاله باشد. سردبیر نیز در این زمینه‌ها باید از خود انعطاف نشان دهد.

۳. داوران

داوران مجله متخصصان موضوعی هستند که سردبیر آنها را جهت نقد و ویرایش دستنوشته‌های نویسندگان انتخاب می‌کند. روش‌های کار نشریات در انتخاب داوران و رویه

6. Huth
7. Smith

کاری آنها با یکدیگر متفاوت است، اما غالباً اسامی داوران محرمانه نگهداشته می‌شود. به‌طور کلی، نقد مقاله‌ها توسط داوران به دو مقوله اخلاقی و فنی تقسیم می‌شوند که هر کدام از این مقوله‌ها به ارزش و کیفیت مقاله می‌افزاید. بر طبق نوشته‌های بنوس^۸ (۲۰۰۵)، عناصر اصلی ارزیابی که هر داور برای مقاله‌ها باید در نظر بگیرد، شامل این موارد است: (۱) کیفیت علمی اثر، (۲) ساختار اثر، و (۳) پایداری به نکات اخلاقی در اثر.

هدف اصلی ارزیابی داوران توصیه‌های کارشناسانه علمی آنها در زمینه صحت داده‌های علمی و روش تحقیق نویسنده است تا به سردبیر مجله کمک کند که در پذیرش یا رد مقاله تصمیم بگیرد. کامینگز^۹ (۲۰۰۲) عقیده دارد که اگر سردبیر موضوع مقاله را برای مجله قابل توجه بداند می‌تواند، بدون در نظر گرفتن نظر داوران اقدام به پذیرش مقاله کند، ولی این نظر، مورد قبول غالب نشریات معتبر علمی نیست.

به‌طور کلی، می‌توان ویژگی‌ها و وظایف داوران را چنین برشمرد:

۱. از داوران انتظار می‌رود که افرادی متخصص، انتقادپذیر، مؤدب، منصف، و بدون پیش‌داوری باشند و ارزیابی‌کننده گزارش‌های تحقیقاتی در حوزه علمی خود باشند.
۲. داوران باید در سریع‌ترین زمان ممکن - البته به گونه‌ای که کیفیت نقد خدشه‌دار نشود- نظر انتقادی خود را به سردبیر اعلام کنند تا ارزش اطلاعات به واسطه مرور زمان از بین نرود.

۳. داور باید در صورت برخورد با هریک از موارد زیر نقد مقاله را نپذیرد:

- اگر احساس کند که مقاله در حوزه تخصصی او نیست؛
- اگر احساس کند که ممکن است تضاد علایق داشته باشد، یعنی نتایج مقاله با منافع شخصی یا سازمانی او در تضاد باشد؛ و
- اگر احساس کند که روابط شخصی، حرفه‌ای، یا رقابتی با نویسنده یا یکی از همکاران نویسنده داشته باشد، این نکته در حالتی است که اسامی نویسندگان برای او آشکار شود.

۴. انتقادهای داور باید به‌صورت مفصل همراه با نتیجه- و در صورت لزوم، ارجاعات آن- جهت کمک به نویسنده نوشته شود؛

۵. داور باید ارزیابی کند که آیا به کار دیگران به‌درستی استناد شده است و تا چه اندازه؟ یا اصلاً استناد نشده است؟

۶. اگر مقاله در دست بررسی داور شباهت به مقاله‌های انتشار یافته، در حال انتشار یا در دست داوری داشت، باید آن را به سردبیر اعلام کند. تا از سرقت علمی احتمالی یا موازی جلوگیری شود.

۷. نوشته‌هایی که در متن مقاله جهت آگاهی بیشتر داور و سردبیر فرستاده شده، باید محرمانه تلقی و از انتشار آنها خودداری شود.
۸. همیشه باید ارزیابی مقالات به وسیله داوران محرمانه نگهداری شود.
۹. داوران و سردبیر تا موقع انتشار مقاله اجازه استفاده از داده‌ها، مباحث، و تفاسیر را، بدون اجازه نویسنده، ندارند.
۱۰. اگر داور هرگونه خلاف رفتار را در اثر مشاهده کرد، باید آن را به صورت محرمانه به سردبیر اعلام کند و این راز را همواره نزد خود نگهدارد (کمیته اخلاق انتشار، ۲۰۰۹).

اخلاق غیرحرفه‌ای

به طور کلی، اخلاق غیرحرفه‌ای، شامل انواع مختلفی است که می‌توان به تضاد علایق، سرقت علمی، جعل، تحریف، و حذف داده‌ها در نتایج پژوهش اشاره کرد.

۱. تضاد علایق

تضاد علایق هنگامی اتفاق می‌افتد که یک یا چند تن از افراد زیر: نویسنده/ نویسندگان (یا سازمان متبوع آن)، کارشناسان، یا سردبیر و اعضای هیئت تحریریه؛ با اشخاص حقیقی یا حقوقی (دولتی، غیردولتی، انتفاعی، یا غیرانتفاعی)، دارای روابط مالی یا شخصی باشند، به گونه‌ای که این روابط سبب تأثیر ناروا و سوگیری در عمل آنها شود. روابط مالی (همچون استخدام، مشاوره، سهامداری، عضویت افتخاری، حق پرداخت برای شرکت در کنفرانس‌ها، و مانند آن) مشخص‌ترین موارد منجر به تضاد علایق می‌باشند که می‌توانند اعتبار نشریات، نویسندگان، و پژوهش‌های آنها را تحت تأثیر قرار دهند. روابط شخصی و خانوادگی و روابط همکاری نیز می‌توانند منجر به تضاد علایق شود (شیروانی، ۱۳۸۰).

اگر تضاد علایق آشکار شود، به خواننده، داور، و سردبیر احساس گمراهی یا فریب خوردن دست می‌دهد و بر قضاوت آنها تأثیر مستقیم می‌گذارد. نویسنده باید علایقش را (چه آشکار و چه نهان) در هنگام تسلیم دستنوشته‌اش به سردبیر اعلام کند تا همراه با متن اصلی مقاله منتشر شود. البته اگر نویسنده درباره شرایطی که موجب تضاد علایق می‌شود، شک دارد، باید آن را به سردبیر توضیح دهد. نویسنده باید حامی مالی یا غیرمالی تمام یا بخشی از تحقیقش را اعلام کند. همچنین تمام افرادی که در کنار او به تحلیل، تفسیر یا کنترل داده‌ها پرداخته‌اند باید معرفی شوند.

10. Committee On Publication Ethics

(COPE)

البته، تمام داوران، سردبیر، و اعضای هیئت تحریریه، به طور مرتب، باید در هنگام

برخورد به پدیده تضاد علایق آن را اعلام کند. یکی از موارد بارز که ممکن است در آن تضاد علایق رخ دهد، نوشته‌های اعضای هیئت تحریریه است که در این مورد نوشته‌های این اشخاص باید توسط چندین نفر مورد بازنگری قرار گیرد (تامپسون^{۱۱}، ۱۹۹۳). این عوامل، کمک می‌کند تا تضاد علایق در آثارمان به وجود نیاید: (۱) آشکار کردن همگانی علایق مالی، (۲) نظارت بر تحقیقات توسط داوران مستقل، (۳) اصلاح و تعدیل نقشه تحقیق، (۴) سلب صلاحیت قضایی از کسانی که از بخشی یا تمام تحقیقات حمایت مالی می‌کنند، و (۵) تفکیک بین موارد واقعی و مواردی که به طور بالقوه خاصیت تضاد علایق در آنها وجود دارد.

به‌طور کلی، نویسنده باید هرگونه کمک مالی و معنوی شخصی یا سازمانی را که در نوشتن تحقیق به او کمک شده، به نحو مطلوب اطلاع‌رسانی کند و قضاوت را جهت تضاد علایق به خواننده واگذارد (هاین کلیف^{۱۲}، ۲۰۰۰).

۲. سرقت علمی

بر طبق واژه‌نامه جدید وبستر، دزدی ادبی شامل برداشت ایده، نوشته و مواردی دیگر بدون اجازه گرفتن از مالک اصلی آن است. سرقت علمی در بیان دیگر، شامل واژگان، ایده، تصویر، صدا، یا بیان خلاقانه افراد نیز می‌شود. به‌طور کلی، سرقت علمی هرگونه استفاده از آثار علمی دیگران است، بدون ذکر مآخذ، چه از آثار انتشار یافته و چه آثار انتشار نیافته.

مؤلف کتاب مفاخر اسلام، در این باره می‌نویسد: «سرقت افکار و اندیشه‌ها، چه به‌صورت فکر یا عین عبارت، آن هم قسمتی از مطلب در رساله یا کتابی، با تعویض مقدمه کتاب و نام‌گذاری آن به اسم خود یا دیگری، سابقه طولانی دارد و بیشتر در میان شعرا رایج بوده است» (دوانی، ۱۳۶۶).

نویسنده، زمانی می‌تواند متهم به سرقت علمی نشود که هنگام استفاده از نوشته‌های دیگران، به نوشته‌های آنها ارجاع دهد. این ارجاع به دو صورت بیان می‌شود: (۱) نقل قول مستقیم، و (۲) بازنویسی یا جمله‌بندی مجدد با ذکر استناد.

نقل قول مستقیم حتماً باید در داخل گیومه («») باشد. اما بازنویسی می‌تواند به‌صورت بیان مضمون عبارات منبع قبلی با ساختار دستور زبانی و واژگان جدید، و گاهی نقل به تلخیص یا توضیح یا دسته‌بندی جدید مطالب یا انتخاب آنها صورت گیرد. بدیهی است که در هر دو حالت، استناد دقیق به منبع باید به روشنی انجام شود و اگر نقل به تلخیص یا توضیح یا نظیر آن باشد، این تصرف‌ها صریحاً قید شود. مثلاً: «نقل از منبع» و یا «تلخیص».

البته، نویسندگانی نیز هستند که ممکن است در کنار سرقت مرتکب جرایم دیگر نیز شوند، از جمله: جعل قسمتی یا تمام یافته‌های پژوهش (داده‌سازی)، دستکاری عمدی در

11. Thompson
12. Hinchcliffe

داده‌ها یا آنالیزها (گمراه کردن)، یا گزارش روش‌هایی که در واقع از سوی محققان به کار نرفته‌اند. حالت اخیر، بدترین حالتی است که ممکن است در تحقیقی علمی رخ دهد. دستکاری در داده زمانی اتفاق می‌افتد که داده‌های محقق با همدیگر همخوانی ندارند؛ یا نتایجی که از آن حاصل می‌شود با زمانی که از او حمایت مالی می‌کند یا انگیزه‌های شخصی او مطابقت نداشته باشد، به همین دلیل محقق بعضی از داده‌ها را حذف یا دستکاری می‌کند تا با هدف تعیین شده، سازگار شود (کامینگز، ۲۰۰۹).

راهنمایی‌هایی جهت اجتناب از سرقت علمی در مقاله‌های علمی به شرح زیر ارائه می‌شود:
۱. زمانی که لازم است برای درک بهتر خلاصه، متن کامل نیز آورده شود، باید به متن اصلی مقاله استناد شود.

۲. از نوشته‌ها یا ایده‌هایی که مطمئن نیستید هنوز از مالکیت شخصی درآمده‌اند، ارجاع درست کنید.

البته در زمان کنونی و با رشد فناوری، برنامه‌هایی وجود دارد که راحت‌تر می‌توان از وقوع سرقت آگاهی پیدا کرد. بیشتر این فنون بر رابطه همپوشانی دقیقی بین انواع مقالات تحقیقی در بین پایگاه‌های موجود استوارند (هاین کلیف، ۲۰۰۰).

۳. انتشار دوباره

انتشار دوباره زمانی رخ می‌دهد که محتوا و ساختار مقاله جدید با اثری دیگر از نویسنده که قبلاً منتشر شده یکی باشد، بدون اینکه به مقاله پیشین استناد کند. انتشار دوباره سبب نقض صریح اخلاقی ارزش‌های انتشار می‌شود. زیرا حقوق خواننده را نقض می‌کند. خواننده در هر مقاله جدید انتظار دارد که با کشف جدید یا یافته‌ای جدید روبرو شود، که انتشار دوباره این هدف را برآورده نمی‌کند.

انتشار دوباره ممکن است به شکل‌های مختلف اتفاق بیفتد، از جمله می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

۱. انتشار کل مقاله با همان روش، و
۲. انتشار قسمت‌هایی از مقاله که در اینجا خوانندگان باید اطلاعات کامل‌تر را از اصل مقاله دریافت کنند (آبراهام^{۱۳}، ۲۰۰۰).
۳. ترکیبی از دو یا چند مقاله برای نوشتن مقاله‌ای دیگر،
۴. استفاده کردن از مثال‌های مقاله اصلی جهت گزارش نتایج مختلف،
۵. افزودن داده‌های جدید به مقاله اولیه یا اصلی،
۶. به کار بردن نیمی از نمونه‌های مقاله اصلی با همان نتایج مقاله اصلی، و
۷. نشان دادن نتایج مختلف از مقاله اصلی (دهوج^{۱۴}، ۲۰۰۵).

13. Abraham
14. Dhooge

انتشار دوباره، مشکل اصلی اخلاق پژوهش در زمان کنونی است. چندین مطالعه نشان دادند که ۱۵ درصد دانشمندان گزارش‌های علمی خود را دوبار منتشر می‌کنند. این نکته نشان می‌دهد که باید به صورت جدی علیه انتشار دوباره فعالیت کنیم با اینکه کاری دشوار است (دهوج، ۲۰۰۵).

برخی از انگیزه‌های دانشمندان از انتشار دوباره چنین است: ۱) رقابت با دانشمندان دیگر در حوزه موضوعی خاص، و ۲) افزایش کمی انتشارات خود جهت ترفیع درجه‌های دانشگاهی (آبراهام، ۲۰۰۰).

نمونه‌ای از «انتشار دوباره» در حوزه مدارک که ممکن است اتفاق بیفتد چنین است: گاهی مدرکی دوبار یا بیشتر منتشر می‌شود و هر بار یک نتیجه تکرار می‌شود. آنگاه محقق بعدی به کثرت پیشینه آن نتایج استناد می‌کند، در حالی که در واقع، یک تحقیق بیشتر نبوده است و اعتبار آن، وابسته به اعتبار همان تحقیق است نه بیشتر. برای نمونه ترامر^{۱۵} و دیگران (۱۹۹۷)، با جست‌وجوی منظمی که از گزارش‌های کامل تأثیر دارو به عمل آوردند، دریافتند که ۱۷ درصد از گزارش‌های منتشره دوبار تکرار شده‌اند و ۲۸ درصد از داده‌های مرتبط با بیماران تکراری هستند. بر اساس یافته‌های این تحقیق تخمین زده شد که تأثیر این داروی مورد نظر ۲۳ درصد است.

چرا انتشار دوباره غیر اخلاقی است؟ زیرا:

۱. تخطی از قانون کپی‌رایت بین‌المللی است؛
  ۲. انتشار دوباره داده‌ها با افزایش داده‌های جدید، زمان ارزشمند داوران متخصص نشریه علمی را از بین می‌برد؛
  ۳. وانمود افزایش غیر واقعی دامنه حجم انتشارات؛
  ۴. ممکن است به سبب انتشار دوباره، بی‌جهت بر اهمیت آنها تأکید شود؛
  ۵. ممکن است در تحلیل‌های بعدی مداخله شود (هایلدنر^{۱۶}، ۱۹۹۷).
- کمیت اخلاق انتشار (۲۰۰۹) پیشنهاد‌های خاصی جهت انتشار دوباره ارائه داده است:

۱. مطالعات منتشره لازم نیست دوباره منتشر شوند مگر اینکه لازم باشد دوباره تأیید شوند؛
۲. انتشاری که به صورت چکیده در طول کنفرانس‌ها منتشر می‌شود می‌تواند جهت انتشار بعدی تسلیم نشریات گردد، اما اطلاعات کامل زمان ارسال مقاله باید آورده شود؛
۳. انتشار دوباره مقاله‌ای که قبلاً به زبان دیگری منتشر شده اشکالی ندارد، به شرط آنکه اطلاعات کامل زبان اصلی و منبع آن در زمان ارسال مقاله بیان شود؛ و
۴. در زمان ارسال مقاله، نویسنده باید جزئیات کامل مقالات مرتبط را حتی به زبان‌های دیگر بیان کند.

15. Tramer

16. Hildner

۴. جامعیت و محرمانگی

پژوهشگر وظیفه دارد جامعه دانشمندان همگن را از یافته‌های خویش آگاه سازد تا دستاوردها و نتایج علمی او در دنیای علم به ابطال یا عدم ابطال برسد و به پیشرفت دانش کمک نماید. در دوران رنسانس، دانشمندان فقط یافته‌های پژوهشی خود را با دوستان و آشنایان مطمئن در میان می‌گذاشتند (براکستون، ۱۳۷۶). از نظر رشر، بار دیگر در روزگار ما این مشکل اخلاقی برجسته شده که کسی یا گروهی را برای در میان گذاردن اطلاعات علمی ترجیح دهیم. البته دانشمندان عموماً یافته‌های خود را چاپ می‌کنند، ولی فرایند چاپ کردن، طول می‌کشد، به طوری که ممکن است بین یک کشف علمی و چاپ آن در نشریات، شش ماه تا سه سال فاصله بیفتد. آگهی دادن پیش از طبع و نشر یافته‌ها یا حتی پیش‌تر از این مرحله، می‌تواند در این خصوص یاری‌دهنده باشد (رشر، ۱۳۸۰).

تمامی پژوهشگران، در پذیرش قرار دادهایشان، باید اطمینان یابند که نتایج پژوهش‌هایشان انتشار داده می‌شود و به بهره‌برداری می‌رسد. انتظار می‌رود پژوهشگر ارشد (پژوهشگر مسئول پروژه) ثمربخش و مفید بودن پژوهش را اطمینان دهد و نتایج، یا بهره‌برداری شود و یا برای عموم قابل دسترس باشد و یا هر وقت فرصت دست داد، هر دو مهم انجام شود. به‌ویژه، در حوزه علوم اجتماعی که پژوهشگر نمی‌تواند در برابر دانش و خودش بی‌تفاوت باشد و می‌تواند آنچه را با منطق علمی درست تشخیص می‌دهد، تجویز و ترویج کند. البته ممکن است به دلایل امنیت ملی، لازم باشد که نتایج به اطلاع عموم نرسد و اعلام نتایج به صورت عمومی به وقت دیگر موکول شود. اما به استثنای چنین شرایطی، پژوهشگران و مسئولان پژوهش، باید تلاش کنند که عموم مردم را از نتایج پژوهش آگاه کنند. هرگونه محدودیتی در مورد حق انتشار باید در قراردادی که در ابتدای شروع پروژه منعقد می‌شود، قید شود (کمیته ملی برای اخلاق علمی در نروژ^{۱۷}، ۲۰۰۶).

تمام کسانی که در طول تحقیق از آنها جهت گردآوری داده‌های تحقیق استفاده شده است، حق دارند که اطلاعاتشان محرمانه باقی بماند و منتشر نشود، مگر اینکه از آنها جهت انتشار داده‌ها اجازه گرفته شود.

گزارشی که بر اساس رضایت شخص جهت انتشار مطالب مرتبط با او مطرح است، بر اساس سه اصل اخلاقی استوار است: (۱) استقلال در رأی، (۲) نیکو کار کردن، و (۳) وجدان.

استقلال در رأی بر این اصل استوار است که شخص زمان و فرصت تصمیم‌گیری برای رضایت داشته باشد. اصل نیکوکاری بر این پایه استوار است که رفاه شخص مدنظر قرار گیرد، با حداکثر منفعت و حداقل خطر. ستون اصلی رضایت شخص در انتشار نتایج اصل وجدان است، به این صورت که زمانی که محقق پرسشنامه را در اختیار افراد قرار می‌دهد از خطرات و مزایای احتمالی شخص را آگاه سازد (باربارا^{۱۸}، ۲۰۰۶).

17. National Committees for Research
Ethics in Norway
18. Barbara

ناشران نباید اطلاعات آثار مورد بررسی را - اطلاعاتی که حاوی وضعیت داوری مقالات و اطلاعاتی که هنگام رد یا پذیرش مقاله به دست آمده - منتشر کنند یا در اختیار افراد دیگر قرار دهند.

ناشران باید، به داوران، به صراحت اعلام کنند که در مورد آثاری که نزد آنها فرستاده می‌شود، باید از مالکیت خصوصی افراد حفاظت کنند و آن را در معرض عموم قرار ندهند و تا زمان انتشار اثر، محتوای آن را با نویسندگان دیگر مطرح نکنند. بازرسان هم حق ندارند که نسخه‌ای از اثر را که جهت داوری برای آنها فرستاده شده، نزد داور دیگری بفرستند، مگر اینکه اجازه آن را از ناشر گرفته باشند.

نظر داوران، بدون اجازه نویسنده و ناشر، نباید در معرض عام قرار بگیرد و باید بی‌نام باشد (کمیته بین‌المللی ویراستاران مجله پزشکی، ۲۰۰۹).

۵. مروری کلی بر اخلاق غیرحرفه‌ای

۱. در بررسی اخلاق غیر حرفه‌ای، باید به قصد محقق، نویسنده، سردبیر، ویراستار، داور

یا ناشر توجه کرد. برای این کار، باید به هر طریق ممکن، از این خواسته آگاه شد.

۲. فریب کاری ممکن است از روی قصد و بی‌پروا - بدون توجه به عواقب آن - یا از روی غفلت انجام شود؛ در هر حال، حتی در بدترین شرایط باید با عطف لازم نسبت به افشای آن اقدام کرد.

۳. منشورهای اخلاقی ممکن است در عمل باعث افزایش ضمانت شوند، اما هرگز نمی‌توانند جامع باشند.

۴. سردبیر باید همه ادعاها و سوءظن‌های مربوط به خلافکارها را جدی بگیرد، اما این دلیل نمی‌شود که کاری غیرقانونی علیه نویسندگان انجام دهد.

۵. اگر سردبیران با مدارک مستند، که به وسیله داوران در اختیار آنها قرار گرفته، با اخلاق غیر حرفه‌ای مواجه شوند، باید فوراً مراتب را به مقامات بالاتری که در سازمان نویسنده وجود دارد، اعلام و نویسنده را نیز از این امر مطلع کنند. البته اگر نویسنده وابستگی سازمانی نداشته باشد، باید طبق موازین قانونی با او رفتار شود.

۶. اگر اتهامات خلاف نویسندگان، با مدارک مستند از طرف داوران همراه نشود، این توصیه داوران باید محرمانه نگهداشته شود و فرایند ویرایش روند طبیعی خود را دنبال کند.

۷. به نویسندگان فرصت پاسخگویی به اتهامات وارد شده داده شود (کمیته اخلاق انتشار، ۲۰۰۹).

۶. تذکرات سردبیر به نویسندگان

انواع تذکرات سردبیر، در مواجهه با چالش‌های اخلاقی، به نویسندگان شامل موارد زیر

- است که می‌توان به صورت ترکیبی یا جداگانه اعلام شود:
۱. نامه‌ای توضیحی به نویسنده، در مواردی که احتمال سوء تفاهم وجود دارد؛
  ۲. نامه توییحی و هشدارى نسبت به رفتار آینده نویسنده؛
  ۳. نامه رسمی به ریاست سازمان مربوط یا سازمان سرمایه‌گذار؛
  ۴. توجه به انتشار دوباره یا سرقت علمی؛
  ۵. امتناع از پذیرش مقالات از افراد، واحد، یا سازمانی که مسئول خلاف هستند برای مدت زمانی خاص؛
  ۶. بازپس گرفتن مقاله از آن حوزه علمی و آگاهی دادن به سردبیر و کسانی که مقاله‌ها را نمایه‌سازی می‌کنند؛ و
  ۷. گزارش کردن چنین مواردی به سازمان‌های قانونی جهت برخورد با آنها (کمیته بین‌المللی ویراستاران مجله پزشکی، ۲۰۰۹).

بحث و نتیجه‌گیری مبتنی بر ویژگی‌های کشور ایران

ارائه اطلاعات درست و کامل، حق هر خواننده‌ای است. جهت ارائه این اطلاعات درست به خواننده، افراد مختلفی شامل نویسنده، سردبیر، داور، هیئت تحریریه، و مانند آن درگیرند. پژوهشگر باید در ارائه نتایج تحقیقاتش - حتی اگر یافته‌های او برخلاف فرضیات یا در تضاد با علایقش باشد - صداقت داشته باشد و در مقابل تمام فشارهای احتمالی مقاومت نشان دهد و اطلاعات را همانگونه که هست ارائه دهد نه بیشتر و نه کمتر.

اطلاعات باید برای همگان منتشر شود و فقط در اختیار گروه خاصی قرار نگیرد، مگر در موارد استثنا که امنیت ملی یا هویت مشارکت‌کنندگان در خطر باشد.

به‌طور کلی، نمی‌توان از اخلاق غیرحرفه‌ای جلوگیری کرد، اما با وجود راهکارهایی مؤثر به مقدار زیادی می‌توان با آن مقابله کرد. از جمله فرهنگ‌سازی و اطلاع‌رسانی گسترده درباره اخلاق انتشار به تمامی پژوهشگران. لازمه این کار، داشتن خط‌مشی مدون سازمان‌های ذی ربط امور پژوهشی - از بالاترین سطوح یعنی وزارتخانه‌های بهداشت، درمان و آموزش پزشکی؛ و وزارت علوم، تحقیقات و فناوری تا مراحل پایین‌تر یعنی معاونت‌های پژوهشی دانشگاه‌ها و نشریات - می‌باشد. در این خط‌مشی، سازمان‌ها باید در جهت اطلاع‌رسانی کامل اصول اخلاق انتشار، به تمامی افراد درگیر فرایند انتشار بکوشند. همچنین، آنها را با گونه‌های اخلاق غیرحرفه‌ای آشنا کنند و در صورت تخطی از اصول اخلاقی، مجازات‌های پیش‌بینی شده را به افراد خطاکار تذکر دهند.

سپاسگزاری

در اینجا لازم می‌دانم از جناب آقای عبدالحسین طالعی عضو هیئت علمی دانشگاه قم برای ویرایش مقاله تشکر و قدردانی شود.

منابع

- براکستون، جان؛ بری، ناتانیل (۱۳۷۶). «اخلاق پژوهش و دانش پژوهشی». *دایرةالمعارف آموزش عالی*. ج ۱. بندرچی، محمدرضا (۱۳۶۳). «حقوق مصنفان و مؤلفان در ایران». *کیهان فرهنگی*، ۵ (۹): ۴۲.
- دوانی، علی (۱۳۶۶). *مفاخرالاسلام*. ج ۲. تهران: امیرکبیر.
- دهخدا، علی اکبر. *لغت نامه دهخدا*. از: <http://www.loghatnaameh.com>
- رشر، نیکلاس (۱۳۸۰). «ابعاد اخلاقی پژوهش علمی». ترجمه امیر دیوانی. *نامه مفید*، ۲۸: ۶۵-۸۶.
- رکنی دزفولی، سیدمحمدرضا (۱۳۸۵). «مالکیت معنوی در حقوق ایران و سازمان تجارت جهانی بررسی تطبیقی». *ماهنامه معرفت (ویژه نامه حقوق)*، ۱۰۶: ۵۸.
- شیروانی، امین (۱۳۸۰). «اخلاق پژوهش: چالشهای انتشار نتایج مطالعات». *پژوهش در علوم پزشکی*، ۶ (۴): ۲۸۴-۲۸۶.
- Abraham P. (2000). "Duplicate and salami publication". *JPGM*, 46: 67-69.
- Barbara, L. Atwell (2006). "The modern age of informed consent". *University of Richmond Law Review*, 40: 591.
- Benos. F (2005). "Ethics and scientific publication". *Advances Physiology Education*, 29: 59 – 74.
- Committee on Publication Ethics (COPE) (2009). "Publication Practice". from: <http://publicationethics.org/guidelines>
- Cummings, P (2002). "Reviewing manuscripts for archive of pediatrics & adolescent medicine". *Arch Pediatr Adolesc Med*, 156: 3-11.
- Dhooge L. (2005). "Editor's corner: It's déjà vu all over again?". *The Journal of Legal Studies Education*, 22: 5.
- Hildner, FJ. (1997). "Redundant publication". *Cathet Cardiovasc Diagn*, 42: 111 – 112.
- Hinchcliffe, Lisa Janicke (2000). "Can the computer identify plagiarism?". from: www.usyd.edu.au/ab/docs/2003/ABAgAugo3_attach_13.2.3.pdf
- Huth, EJ. (1986). "Guidelines on authorship of medical papers". *Ann Intern Med*, 104: 269 - 274.
- International Committee of Medical Journal Editors (2009). "Uniform requirements for manuscripts submitted to biomedical journals". from: <http://www.acponline.org/journals/resource/unifreq.htm>
- Kabiri, Payam. "Authorship & publication ethics". from: <http://research.mui.ac.ir/images/stories/File/akhlagh/authorship.pdf>
- National Committees For Research Ethics In Norway (NESH) (2006). "Guideline For Research Ethics in The Social Sciences, Law And The Humanities". from: <http://www.etikkom.no/English/NESH/guidelines>.

- NIH Committee on Scientific Conduct and Ethics (Gottesman MM) (1997). "Guidelines for the conduct of research in the intramural research programs at NIH". from: <http://www.nih.gov/campus/irnews/guidelines.htm>
- Smith, R. (1998). "Beyond conflict of interest". *Br Med J*, 317: 291 -292.
- Steneck, NH. (2003). *Introduction to the responsible conduct of research*. Washington, DC: U.S. Government Printing Office.
- Thompson D. (1993). "Understanding financial conflicts of interest". *NEJM*, 329: 573 - 576.
- Tramer, MR. ... [et al]. (1997). "Impact of covert duplicate publication on meta-analysis: A case study". *BMJ*, 315: 635 - 640.
- Utiger, Robert(2001). "A syllabus for prospective and newly appointed editors". from: http://www.conicyt.cl/acherb/simposios/visimposio/syllabus_editors.